

УДК 378.005.591.6

Н. В. Дячок

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО МОБІЛЬНОГО ФАХІВЦЯ ЯК БАЗИС МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глобальні соціальні зміни, трансформація економіки в інтелект людини, модернізаційні процеси в освіті зумовлюють появу нового напрямку інтегрованого дослідження освіти – професійна мобільність особистості. Природнім є те, що саме професійна мобільність особистості може дати відповіді на виклики третього тисячоліття з їх орієнтацією на людину, на загальнолюдські цінності, на демократизацію та гуманізацію в сучасному освітньому просторі.

Багатоваріативність дослідження професійної мобільності постає як один з найважливіших проявів складності дослідження даного феномену. При дослідженні поняття «професійна мобільність» особлива увага звертається на напрями досліджень, які виступають як такі, що породжують масу інших, більш часткових досліджень. У нашому випадку ці напрями наступні: філософський, соціологічний, економічний, психологічний, педагогічний. В якості кожного з таких напрямів виступає характер професійно мобільного фахівця.

Дослідженню філософсько-соціологічної точки зору щодо проблеми формування професійно мобільного фахівця присвячені праці Е. Дюркгейма, М. Вебера, А. Шюца, М. Шелера та інших науковців. У своїх дослідженнях науковці розкривають сутність категорії «мобільність» за допомогою основних законів діалектики. Покрокове нагромадження кількісних змін і їх перехід на певній стадії в якісні зміни дають розвиток. Якщо кількісні зміни відбуваються шляхом покрокового нагромадження, то перехід до нового якісного стану здійснюється у формі ривку. У структурі процесу мобільності цей ривок представлений розривом зі старим і адаптацією до нового. Пізнання вказаних динамічних властивостей є основою для прогнозування характеру професійної діяльності [11].

Наголосимо, в економіці проблема формування кваліфікованого фахівця пов'язана з розглядом професійної мобільності як елемента ринкової організації праці, а саме: відтворенням трудових ресурсів, зміною професійного і кваліфікаційного статусу робітників як виробників та споживачів матеріальних благ [5, с. 18–19]. Посилення диференціації й інтеграції соціальних структур і функцій, що охоплюють усі елементи громадського життя, у тому числі й трудової сфери, де процеси поділу й спеціалізації праці все наростають, вказує на системність суспільства [14].

Велике значення для дослідження професійної мобільності в галузі науки мають праці С. Кугеля, Р. Ривкіної, які під професійною

мобільністю розуміють такий рівень якісного розвитку праці, який дає змогу переходити робітнику від виконання одних конкретних виробничих функцій до інших, тобто змінювати професію, робочу спеціальність або вид занять. При цьому факт зміни підприємства, компанії, галузі, у яких він був зайнятий, не має значення. І в першому – галузевому, і в другому випадку професійне переміщення, якщо воно має місце, відбувається на одному рівні – горизонтально [8]. Зокрема, С. Кугель професійну мобільність розуміє як один з видів трудової мобільності, що включає всі зміни становища працівників або їхніх груп у сформованій професійній структурі суспільства [8, с. 75].

Акцентуємо увагу на дослідженнях Ю. Дворецької, М. Кліщевської, О. Неделько, Н. Хакімової та інших, у яких зазначається що проблема професійно мобільного фахівця на особистісному рівні тісно пов'язана зі змінами характеру самовизначення особистості та появою нових професій і старінням тих професій, що з'явилися раніше [4; 9; 10]. Очевидно, що мова йдеться про професійну мобільність як сукупність особистісних характеристик і особливих форм поведінки, що виявляються в ситуації зміни професії. Під цим розуміють такі якості: схильність до творчості, прагнення до постійного самовдосконалення й самоактуалізації, здатність до ризику, прояву ініціативи, заповзятливість у суспільному та громадському житті, на робочому місці тощо [6].

Незаперечним є той факт, що в сучасних соціально-економічних умовах людина змушена постійно перебувати в ситуації невизначеності, пошуку, самоосвіти та самовдосконалення. Люди, які «не встигли перебудуватися», як правило, виявляються на узбіччі життя [10, с. 33]. Забезпечення формування професійно мобільного фахівця в сучасних соціально-економічних умовах можливе лише за умови формування в нього такої «картини світу, у якій попадання людини в ситуацію невизначеності... відсутності відповідей на багато питань – норма, а не аномалія соціального життя» [1, с. 3]. Саме таке сприйняття життя в кризових умовах допоможе людині зберегти свою індивідуальність, самовладання, активізувати власні резерви і бути конкурентоспроможним на ринку праці. Саме у ситуації невизначеності людина найчастіше відчуває незадоволеність, яка в свою чергу викликає бажання змінити саму себе, а з нею всю систему. З появою бажання модернізувати систему вищої освіти майбутній фахівець виявляє активність. Момент прийняття на себе відповідальності і вияв рішучості з метою змінити себе і ситуацію Л. Горюнова називає переходом «в позицію людини, яка будує своє життя і діяльність» [3, с. 128]. У такому переході, зазначає науковець, і виявляється мобільність людини.

Модернізація вищої освіти в Україні – перехід від традиційної системи освіти до сучасної інноваційної. Сьогодні модернізація системи вищої освіти України передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного

освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей, та забезпечити її мобільність на ринку праці;

- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтересам особи та потреби кожної людини і держави в цілому;

- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом всього життя;

- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Стратегічними завданнями модернізації системи вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах: по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинути особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави; по-друге, розвиток вищої освіти має підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язана насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень; по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т. ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України у відповідність до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватися не лише на ринкові спеціальності, а й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки з замовниками фахівця.

Зауважимо, що педагогічна освіта має першою відповідати на цільові завдання модернізації освіти в Україні, відповідно розглядаючи та досліджуючи проблему формування професійно мобільного фахівця. Як великий крок, розвиток професійно мобільного фахівця тісно пов'язаний з програмою Комюніке з реалізації перетворення Європи в простір безперервної освіти, прийнятому 21 листопада 2001 року Європейською

Комісією, наголошується, що навчання протягом життя (Lifelong Learning) повинно охоплювати також дошкільний і пенсійний вік: воно не обмежується лише економічним підходом, або лише освітою для дорослих. Також охоплює весь спектр формальної, неформальної та інформальної освіти, від дошкільного до пенсійного віку. Було також схвалено програму на 10 років, спрямовану на досягнення трьох основних цілей: поліпшити якість і ефективність систем освіти й професійної підготовки в країнах Євросоюзу; доступними для всіх громадян; відкритими у світовому масштабі. Для досягнення цих цілей визначено 13 завдань, що стосуються різних типів і рівнів освіти – формальної, неформальної та інформальної – таких, як підготовка вчителів, формування базових умінь, інтегрування інформаційних технологій в освітній процес, ефективність інвестицій, вивчення мов, мобільність, надання педагогічної підтримки протягом всього життя й ряд інших.

У червні 2002 року робочою групою було представлено звіт за якісними показниками навчання протягом життя (Lifelong Learning) і запропоновано 15 показників, а також прийнято Резолюцію Ради Європи про необхідність навчання протягом життя (Lifelong Learning); у листопаді 2003 року було опубліковано Комюніке Єврокомісії щодо оцінки прогресу в реалізації Лісабонської стратегії; у лютому 2004 року представлено спільний звіт Ради з освіти й Єврокомісії з реалізації Лісабонських рішень: «Освіта і навчання 2010» («Education and Training 2010»). У травні 2004 року на спільному засіданні Ради Європи й представників урядів країн-членів ЄС ухвалено рішення з приводу оцінки неформальної та інформальної освіти («Validation of non-formal and informal learning»); у липні 2005 року опублікований робочий документ ЄС зі створення Європейської Системи Кваліфікацій (European Qualifications Framework – EQF), що визначила пріоритетною уніфікацію кваліфікацій і сертифікацію; у грудні 2006 року прийнято рекомендації Європейського парламенту і Ради Європи стосовно ключових компетенцій у галузі освіти впродовж всього життя («Key Competences for Lifelong Learning»); у листопаді 2006 року ухвалено рішення №1720/2006/ЄС Європарламенту і Ради Європи про початок нової інтегрованої програми в галузі освіти впродовж увсього життя («Lifelong Learning Programme»), що вступила в дію з 1 січня 2007 року і триватиме до 2013 року.

Варто зазначити, що професійно мобільний фахівець розглядається як суб'єкт інноваційної діяльності та її організатор. Однозначною є думка про те, що інноваційна діяльність мобільного фахівця може бути ефективною в контексті цілісного вивчення особистості та його професійної діяльності, оскільки лише у діяльності фахівець здобувши певний рівень професіоналізму, активізує механізм «само...», в результаті якого починає все активніше і результативніше спрацьовувати самопізнання [7].

Пам'ятаємо, що професійно мобільний фахівець, потребує постійного творчого оновлення, розвитку й удосконалення кожного вектору протягом усього життя.

Нам імпонує думка Л. Іванової, яка зазначає, що «у фундаменті цього напрямку лежить нова картина професійного світу, новий тип людини-працівника» – «асоціативна людина» – спеціаліст широкого профілю, динамічний, творчий, здатний до програмно-цільової оцінки процесу, соціально відповідальний, що приходить на зміну «організаційній людині». В якості основних принципів трудової діяльності висуваються необхідність постійного оновлення знань, освоєння нових професій і спеціальностей [2, с. 216]. При цьому неперервна освіта виступає як шлях і засіб творчого розвитку фахівця, розглядається як особлива форма самореалізації людини.

Можемо стверджувати, що проблема розвитку і використання особистісного потенціалу фахівця набуває нового напрямлення: він повинен бути готовим до швидкого, оперативного, гнучкого професійного перебудовування себе, що передбачає сформованість умінь мобілізувати свої зусилля на інше сприйняття себе у нових ситуаціях, активне прагнення знайти вихід із проблемної ситуації, забезпечити при цьому задоволення потреб, ціннісних орієнтацій і позитивної зміни особистісно-професійної позиції.

Звернемо увагу на те, що формування професійно мобільного фахівця правомірно розглядати як інтегральне динамічне новоутворення у системі модернізації вищої освіти, що концентрує в собі відкритість до змін, ступінь усвідомлення сутності мобільності і виявляється в аналітичному (оперативному) мисленні, умінні адекватно оцінювати проблемну ситуацію, співвідносити її зі своїми можливостями і потребами, ціннісними установками і мотивами професійного саморозвитку, прогнозувати і здійснювати усвідомлений вибір.

Погоджуємося з думкою Р. Пріми [11], яка зазначає, чим вищий рівень розвитку професійної мобільності фахівців, тим більш інтенсивно вони залучені в інноваційний процес, оскільки інновації і мобільність, на думку науковця – це два чинники, взаємопов'язаних і взаємовпливаючих один на одного. При цьому професійну мобільність, зазначає вчений, можна розглядати як засіб, як спосіб і як результат освоєння інновацій фахівцем, що свідомо включається в інноваційну професійну діяльність і фундаментально підготовлений до здійснення цього процесу. Це об'єктивно посилює вимоги до якості професійної підготовки на етапі навчання у вищій школі, де, власне, і розкривається інноваційний потенціал особистості майбутнього фахівця як «суб'єктивне джерело зародження інновацій» у професійній діяльності, як «особливість стану індивідуальної свідомості педагога, його відкритість до сприйняття нового, незалежність від стереотипів та шаблонів» [12].

Формування професійно мобільного фахівця можемо вважати певним рушієм, який сприяє переходу від традиційної системи вищої

освіти до інноваційної, від розвитку внутрішнього потенціалу майбутнього фахівця у зовнішню активність, гнучкість, що засвідчують ефективність модернізаційних процесів.

Розгляд професійно мобільного фахівця у контексті модернізації системи вищої освіти пропонує наступне:

- це інтеграційне утворення у цілісній структурі професійної освіти, що вимагає від фахівця високого рівня професійної компетентності, мисленнєвої гнучкості і адаптації в різних видах діяльності;
- це інтеграційне утворення, яке вимагає від фахівця готовності до обґрунтованого та оперативного відбору і реалізації оптимальних способів розв'язання завдань, залишаючись у сфері професійної діяльності

Аналізуючи особливості професійно мобільного фахівця як ядра модернізації системи вищої освіти, можемо стверджувати, що суперечки з приводу модернізації системи вищої освіти обумовили появу необхідності у професійно мобільних фахівцях, а професійно мобільний фахівець, в свою чергу, на етапі модернізації вищої освіти обумовив своє існування широкопрофільністю професійного знання та специфічністю своїх особистісно-професійних функцій, які найбільш суттєво позначається на позитивній динаміці процесів самоактуалізації та самореалізації. Саме сучасна інноваційна система вищої освіти в Україні дає змогу сучасному фахівцю формувати рушії для самореалізації, рушії для розвитку творчого потенціалу учасників освітнього процесу вищої школи, створювати зразки професійно мобільної поведінки і діяльності у професійній освіті.

Вважаємо за необхідне наголосити, що успішність процесу формування професійно мобільного фахівця в рамках модернізації вищої освіти залежить від створених освітньою системою умов розвитку творчих здібностей, адже індивідуальні властивості, або «внутрішні» особисті властивості містять у собі все самотутнє й оригінальне, творче. Творча функція особистості розкривається в її рухливості, що творить і розвиває себе й світ навколо себе, в основі якої закладені особливі властивості особистості.

Зазначимо, що формування професійно мобільного фахівця є складним багатокомпонентним процесом модернізації сучасної вищої освіти, яке в сучасній науковій літературі характеризується з точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного та психологічного. Кожен із названих підходів не розкриває повністю сутність дефініції «професійна мобільність», всі вище згадані підходи до розуміння та трактування поняття «професійна мобільність» знаходяться у взаємозв'язку один з одним і взаємодоповнюють один одного. Сутність основних складових професійної мобільності майбутнього фахівця ґрунтується на комплексному підході і спрямована на забезпечення фахової готовності майбутнього спеціаліста до професійної діяльності.

Безсумніву, результативність процесу формування професійно мобільного фахівця забезпечується цілеспрямованою організацією та

оцінюється за такими критеріями: стійка мотивація до підвищення професійної компетентності, модернізація та інноваційна організація навчально-професійної діяльності фахівця, опанування спеціалістом сучасної професійно-комунікативної культури.

Підсумовуючи вище сказане, слід підкреслити, що специфіка формування професійно мобільного фахівця полягає в: необхідності впровадження модернізаційних змін в систему вищої освіти, наприклад, впровадження інтегрованих курсів, зміст яких містить знання, спрямовані на вирішення практичних виробничих проблем, розуміння себе, людей, які оточують фахівця, знаходження раціонального виходу з конфліктних ситуацій; забезпечення розвитку загальної і професійної культури майбутніх спеціалістів, професійно значущих якостей; необхідності розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців; конструюванні змісту їхньої підготовки на принципах цілісності і системності; необхідності врахування особливостей майбутньої професійної діяльності в ході відбору структури і змісту підготовки.

В подальшому дослідженні понять «професійна мобільність» та «модернізація системи вищої освіти» вважаємо за доцільне розкрити взаємозв'язок між ними та його результативність для освітньої системи України.

Список використаної літератури

1. **Асмолов А. Г.** Вариативное образование в изменяющемся мире: опыт становления и стратегические ориентиры развития современной образовательной системы в России / Александр Григорьевич Асмолов // Вариативные педагогические системы: [Сб. науч. тр.] / под. ред. А. Г. Асмолова. – М., 1995. – С. 40–52.
2. **Воланен М. В.** Профессиональная адаптация молодежи / М. В. Воланен // Психология личности и образ жизни / АН СССР, Ин-т психологи; отв. ред. Е. В. Шорохова. – М.: Наука, 1987. – С. 117–120.
3. **Горюнова Л. В.** Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08 / Горюнова Лилия Васильевна.– Ростов-н/Д., 2006. – 337 с.
4. **Дворецкая Ю. Ю.** Психология профессиональной мобильности личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Юлия Юрьевна Дворецкая.– Краснодар, 2007.– 143с.
5. **Іванченко Є. А.** Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Євгенія Анатоліївна Іванченко.– Одеса, 2005. –181 с.
6. **Іванова Л. А.** Медиа образовательное пространство в стратегии инновационного развития профессионального образования: постановка проблемы // Педагогическая теория, эксперимент, практика / Ред. Стефановская Т. А., Иркутск, 2008. – С. 215–228.
7. **Интерактивные** методы в образовании: личностно созидающие смыслы. Сборник научных статей. – Хабаровск, 2002. – 263 с.
8. **Кугель С. А.** Профессиональная мобильность в науке /

С. А. Кугель. – М. : Наука, 1983. – 372 с. 9. **Клищевская М. В.** Смена профессии как феномен профессионального развития: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Мария Вячеславовна Клищевская. – М., 2001. – 148 с. 10. **Неделько Е. Г.** Формирование мотивационной готовности к профессиональной мобильности у студентов ВУЗА: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Елена Геннадьевна Неделько.– Магнитогорск, 2007. – 156 с. 11. **Пріма Р. М.** Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика [монографія] / Раїса Миколаївна Пріма. – Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. – 367 с. 12. **Саонов Б. В.** Субъектв процессе нововведений // Нововведения как фактор развития: Сб. трудов. – М., 1987. – С. 84–94. 13. **Сорокин П.** Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин; пер. с англ.; под общ. ред. А. Ю. Соколова. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с. 14. **Хоршева О. В.** Педагогические условия формирования мобильности младших школьников в процессе обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ольга Валериевна Хоршева. – Рязань, 2003. – 192 с. 432.

Дячок Н. В. Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти

У статі розглянуто різні підходи (філософсько-соціологічний, економічний, психологічний, педагогічний) щодо розкриття поняття «професійна мобільність» як наукової дефініції з позиції системного підходу, що тісно пов'язано з низкою суперечностей, ключовою із яких є необхідність модернізації системи вищої освіти та готовністю молодих фахівців працювати в умовах сучасного ринку праці. Виокремлено стратегічне завдання модернізації системи вищої освіти в Україні – трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Представлено думку педагогічної науки, яка першою дала відповідь на цільове завдання модернізації вищої освіти, погодившись та запровадивши програму навчання протягом життя (*Lifelong Learning*), яке повинно охоплювати весь віковий період, включаючи дошкільний і пенсійний вік. Наголошено, навчання протягом життя повинно охоплювати весь спектр формальної, неформальної та інформальної освіти. Подальшого розвитку набудуть дослідження взаємозв'язку понять «професійна мобільність» та «модернізація системи вищої освіти».

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, професійно-мобільний фахівець, модернізація, система освіти.

Дячок Н. В. Формирование профессионально мобильного специалиста как базис модернизации высшего образования

В статье рассмотрены различные подходы (философско-социологический, экономический, психологический, педагогический) по раскрытию понятия «профессиональная мобильность» как научной дефиниции с позиции системного подхода, тесно связано с рядом противоречий, ключевым из которых является необходимость

модернизации системы высшего образования и готовностью молодых специалистов работать в условиях современного рынка труда. Выделена стратегическая задача модернизации системы высшего образования в Украине – трансформация количественных показателей образовательных услуг в качественные. Представлено мнение педагогической науки, которая первой дала ответ на целевую задачу модернизации образования, согласившись и введя программу обучения в течение жизни (Lifelong Learning), которое должно охватывать весь возрастной период, включая дошкольный и пенсионный возраст. Отмечено, обучение в течение жизни должно охватывать весь спектр формального, неформального и информального образования. Дальнейшее развитие получат исследования взаимосвязи понятий «профессиональная мобильность» и «модернизация системы высшего образования».

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, профессионально-мобильный специалист, модернизация, система образования.

Diachok N. V. The Professional Mobility Formation of the Professionals as the Basis of Higher Education Modernization

The article deals with different approaches (philosophical, sociological, economic, psychological, pedagogical) to disclose the concept of "professional mobility" as a scientific definition of a system approach, is closely related to a number of contradictions, the key of which is the need to modernize the system of higher education and the willingness of young professionals to work in today's labor market. Obtained the strategic goal of a modernization of higher education in Ukraine - the transformation of quantitative to qualitative educational services. Submitted the opinion of pedagogical science, which gave the first response to a target of the education modernization, agreeing and introducing Lifelong Learning, which should cover the entire period of the age, including pre-school and the retirement age. It is noted, lifelong learning should encompass the whole spectrum of formal, non-formal and informal education. Proposed to consider the author's opinion that the effectiveness of the process formation of professional mobile specialist is provided by targeted organization and is evaluated on the following criteria: stable motivation to improve professional competence, modernization and innovative educational and professional organization of professional, expert mastery of modern professional communication culture. Further development will come to study the relationship of concepts "professional mobility" and "modernization of higher education."

Key words: mobility, professional mobility, professional and mobile specialist, modernizing the educational system.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Желанова В. В.